

BİBLİYOGRAFYA :

EBÜ TÂLİB el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, Kahire 1310, I, 132, 133; II, 159, 192, 231, 294, 324; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 89; Gazzâlî, *İhyâ*, I, 116-118; II, 269; a.m.f., *el-Münkiz mine'd-çalâl*, Beyrut 1408/1987, s. 61, 62; Sem'ânî, *el-Ensâb*, Haydarâbâd 1401, XII, 417; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 189; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 128; İbn Hallikân, *Vefeyât*, Kum 1394, IV, 303; İbn Atâullah el-İskenderî, *Letâ'ifü'l-minen*, Kahire 1322, s. 68; İbn Teymiyye, *Buğyetü'l-mürtâd* [baskı yeri yok], 1408/1988, s. 115, 449; a.m.f., *Mecmû'ü fetâvâ*, V, 483-490; X, 360, 551-552; XII, 169, 281, 409; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 536; a.m.f., *el-İber*, II, 170; a.m.f., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 655; Safedî, *el-Vâfi* (nşr. Sven De-dering), Wiesbaden 1974, IV, 116; Yâfi'î, *Mir'â-tü'l-cenân*, II, 430; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Beyrut 1967, XI, 319; İbn Hacer, *Lisânü'l-mizân*, Beyrut 1971, V, 300; İbn Tağrıberdî, *en-Nücâmü'z-zâhire*, Kahire 1933, IV, 175; Câmî, *Nefehât*, s. 121; Süyûtî, *Şavnü'l-manîk ve'l-kelâm* (nşr. Ali Sâ-mî en-Neşşâr), Kahire 1980 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-ilmiyye), s. 132; İbnü'l-İmâd, *Şe-zerât*, III, 120; Zebidî, *İk'd*, s. 85; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 360; *Hedîyyetü'l-ârifin*, II, 55; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 274; L. Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris 1954, s. 264-270; İbn Abbâd er-Rundî, *er-Resâ'ilü's-sugrâ* (nşr. Paul Nwyia S. J.), Beyrut 1957, s. 22, 57, 58, 107; Abdülhamîd Abdülmün'im, *EBÜ TÂLİB el-Mekkî ve menhecühü's-şâfi* (yüksek lisans te-zi, Kahire 1972), s. 20-37; Sezgin, *GAS* (Ar.), Ka-hire 1978, II, 488; Bilâl Saklan, *Kûtü'l-kulûb'daki Tasavvufî Hadislerin Hadis Metodolojisi Açısından Değeri* (doktora tezi, 1989), SÜ İla-hiyat Fakültesi, s. 5-23; Tahsin Yazıcı, "Mekkî", *İA*, VII, 643-644.

BİLÂL SAKLAN

EBÜ TÂŞFİN I

(أبو تاشفين)

EBÜ TÂŞFİN Abdurrahmân b. Ebî Hammû Mûsâ b. Ebî Saîd Osmân b. Yağmurasan ez-Zeyyânî (ö. 737/1337)

Abdülvâdîler Devleti hükümdarı (1318-1337).

692'de (1293) doğdu. Henüz yirmi beş yaşında iken babası I. Ebü Hammû'yu öldürterek 23 Cemâziyelevvel 718 (23 Temmuz 1318) tarihinde başkumandan Mûsâ b. Ali'nin desteğiyle tahta çıktı ve taht üzerinde hak iddia edebilecek bütün yakınlarını Endülü's'e sürdü. Devlet idaresi, Katalon asıllı âzatlısı ve aynı zamanda veziri olan Hilâl'in eline geçti.

EBÜ TÂŞFİN hükümdarlığının ilk zamanlarında Muhammed b. Yûsuf el-Mağrâvî'nin isyanıyla uğraşmak zorunda kaldı. Mağrâve ve Tûcîn kabilelerinin katılmasıyla daha da güçlenen âsi Muhammed b. Yûsuf, Vâşerîs dağı ve civarındaki bölgeyi ele geçirdi. Ebü Tâşfin Zenâ-

te ve Arap kabilelerinden topladığı kuvvetlerle isyanı bastırıp Mağrâvî'yi idam ettirdi (719/1319-20).

EBÜ TÂŞFİN dönemi daha çok Hafsîler'le mücadele içinde geçti. Tahta çıktığı tarihlerde Hafsîler, özellikle Konstantin'de (Constantine) meydana gelen olaylar ve iç karışıklıklar yüzünden sarsıntı geçiriyordu. Topraklarını Hafsîler aleyhine genişletmek isteyen Ebü Tâşfin bu olayları fırsat bilerek harekete geçti ve Hafsîler'in Yağmurasan zamanında (1236-1283) işgal ettikleri Tilimsân'ı ve Bicây'e'yi almak üzere seferber oldu. Hafsîler'le Abdülvâdîler arasındaki bu mücadelenin ilk safhası Abdülvâdîler'in zaferiyle sonuçlandı (729/1328-29).

EBÜ TÂŞFİN Hafsîler aleyhindeki faaliyetlerini daha sonraki yıllarda da sürdürdü. Belirli merkezlerde ordugâhlar kurdu. Bunların en önemlisi Sûmâm vadisindeki ordugâh olup 3200 süvari burada bekletiliyordu. Ebü Tâşfin'in Tunus'u istilâ etmesi üzerine Hafsîler, Fas Sultanı Ebü Saîd el-Merînî'den kaybettikleri toprakların geri alınması hususunda yardım istediler. Ancak Ebü Tâşfin, Ebü Saîd'in zaptedilen toprakların geri verilmesi isteğini reddetti. Hafsîler bu taleplerini daha sonra Ebü Saîd'in yerine geçen oğlu Ebü'l-Hasan'a da ilettiler. Ebü'l-Hasan hazırladığı bir donanmayı derhal Mağrib-i Evsat sahillerine gönderdiği gibi 735'te (1334-35) kendisi de harekete geçti; Nedrûme ve diğer bazı şehirleri ele geçirdi. Merînî donanması da Oran, Cezayir ve Tenes'i zaptetti. Ebü'l-Hasan Mansûre'ye kadar gelip burada ordugâh kurdu. Merînî kuvvetleri iki yıllık bir kuşatmadan sonra Tilimsân'a girdiler (30 Ramazan 737/2 Mayıs 1337). Ebü Tâşfin sarayını müdafaa ederken Ebü'l-Hasan'ın oğlu Abdurrahman'ın emriyle öldürüldü. Üç oğlu ve devlet adamlarından birçoğu da bu savunma sırasında öldürüldüler. Ebü Tâşfin'den sonra Abdülvâdîler Devleti geçici bir süre istiklâlini kaybederek Merînîler'e tâbi bir hale geldi.

Abdülvâdî sultanları içinde ülkesini en çok imar eden Ebü Tâşfin olmuştur. Hayatı boyunca fakirlik ve cehaletle mücadele etmiş, onun döneminde ilim ve sanat, tarım ve ticaret büyük bir gelişme göstermiştir. Ebü Tâşfin zamanında Tilimsân'da yaşayan âlim ve edipler arasında Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ebü Bekir ile Mâlikî fakihî Muhammed b. Yahyâ b. Ali en-Neccâr çok meşhurdur. Ebü Tâşfin Tilimsân'ı saraylar, güzel bahçeler ve me-

sire yerleriyle donatmıştır. Kendi adını taşıyan bir medrese yaptırmış, ancak burayı daha ziyade kendisine methiye yazan şairlerin hizmetine tahsis etmiştir. Ayrıca Cezayir'i surlarla çevirmiş ve Cezayir Camii'ni genişletmiştir. Onun eserlerinden günümüze sadece Tilimsân'daki büyük sarnıç intikal edebilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, *el-Lemhâtü'l-Bedriyye fi'd-devleti'n-Nasriyye*, Beyrut 1400/1980, s. 96; Yahyâ b. Haldûn, *Buğyetü'r-ruvvâd*, Cezayir 1321/1903, I, 132-134; İbn Haldûn, *el-İber*, VII, 104-114; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 115; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 115; Abdülhamîd Hâciyât, *EBÜ HAMMÂ Mûsâ ez-Zeyyânî: Hayâtuhû ve âşârüh*, Cezayir 1394/1974, s. 17-19; Âdî Nüveyhiz, *Mu'cemû a'lâmi'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1400/1980, s. 56; Abdurrahman el-Cilânî, *Târîhu'l-Cezâ'iri'l-âm*, Beyrut 1400/1980, II, 160; Muhammed b. Amr, *Tilimsân 'abre'l-üşûr devruhâ fi şîşâ ve haðâreti'l-Cezâ'ir*, Cezayir 1984, s. 123-131; G. Marçais, "Abd al-Wâdids", *EI*² (İng.), I, 93; A. Bel, "Abû Tâshufin I", a.e., I, 155.

MEHMET ÖZDEMİR

EBÜ TÂŞFİN II

(أبو تاشفين)

EBÜ TÂŞFİN Abdurrahmân b. Ebî Hammû Mûsâ b. Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yağmurasan ez-Zeyyânî (ö. 795/1393)

Abdülvâdîler Devleti hükümdarı (1389-1393).

752'de (1351) Nedroma'da doğdu ve gençliğini burada geçirdi. Sultan Ebü Sâbit'in (1348-1352) Merînîler karşısında tutunamayarak Tunus'a kaçması üzerine, Merînî Sultanı Ebü İnân tarafından zâhid bir insan olan dedesi Ebü Ya'kûb ile birlikte Fas'a gönderildi ve burada kendilerine çok iyi muamele edildi. Ebü Tâşfin, babası II. Ebü Hammû'nun Tilimsân'a dönerek Abdülvâdîler'in başına geçmesi üzerine Fas'tan Tilimsân'a döndü (760/1359) ve vâli tayin edildi. Ancak Ebü Tâşfin tahtın normal şekilde boşalmasını beklemeyip babasını ve kardeşlerini Oran şehrinde hapsettirerek hükümdarlığını ilân etti (1388). Babası II. Ebü Hammû bir süre sonra hapisten kurtulup Tilimsân'a döndü, oğlu ile görüşüp tahttan feragat ettiğini bildirerek haccı gitmek için izin istedi ve Ebü Tâşfin'in verdiği bir gemiyle yola çıktı. Fakat yolda gemideki muhafızları çeşitli vaatlerle kandırıp Bicây'e'de karaya çıktı ve Tilimsân'a dönerek tahtı tekrar ele geçirdi (790/1388). Bu gelişmeler üzerine Fas'a

iltica eden Ebû Tâşfîn, Merînîler'den sağladığı kuvvetlerle Tilimsân üzerine yürüdü. Girân'da meydana gelen savaşta babası II. Ebû Hammû yenildi ve öldürüldü. Böylece Ebû Tâşfîn tahtı tekrar ele geçirdi (I Zilhicce 791/21 Kasım 1389). Ebû Tâşfîn Merînîler'in himayesinde tahatta çıktığı için onlara tâbi olarak adına hutbe okuttu ve para bastırdı. 17 Receb 795 (29 Mayıs 1393) tarihinde ölen Ebû Tâşfîn'in kabri Brosselard tarafından Tilimsân'daki eski bir hisar mezarlığında tesbit edilmiştir. Ebû Tâşfîn son derece ihtiraslı, gaddar ve sefih bir insandı. Hatalarını unutturmak için güzel sanatları ve edebiyatı teşvik ve himaye etmiştir. Mevlid kandilleri babasının zamanında olduğu gibi onun döneminde de büyük törenlerle kutlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Furât, *Târîh*, Beyrut 1936-42, IX, 354; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 343-344; M. C. Brosse-lard, *Mémoire Epigraphique et historique sur les tombeaux, des Emirs Beni Zeïyan*, Paris 1876, s. 73; Ahmed b. Hâlid en-Nâsîrî, *el-İstikşâ* (nşr. Ca'fer en-Nâsîrî — Muhammed en-Nâsîrî), Dârülbeyzâ 1954-56, IV, 76; Ziriklî, *el-A'âm*, IV, 115-116; Abdülhamîd Hâciyât, *Ebû Hammû Mûsâ ez-Zeyyânî: hayâtühü ve âşâruh*, Cezayir 1394/1974, s. 144-155; Adil Nüveyhiz, *Mu'cemü a'lâmi'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1400/1980, s. 57; Abdurrahman el-Cilânî, *Târîhu'l-Cezâ'iri'l-âm*, Beyrut 1400/1980, II, 188-189; Muhammed b. Amr, *Tilimsân 'abre'l-üşûr, devruhâ ft siyâse ve hadâret'i'l-Cezâ'ir*, Cezayir 1984, s. 199-203; A. Bel, "Ebû Tâşfîn", *IA*, IV, 54; a.mlf., "Abû Tâshufin II", *EI*² (İng.), I, 155; G. Marçais, "Abd al-Wâdids", *a.e.*, I, 93.

MEHMET ÖZDEMİR

EBÜ TEMMÂM

(أبو تمام)

Ebû Temmâm Habîb
b. Evs b. Hâris et-Tâî
(ö. 231/846)

Meşhur Arap şairi
ve hamâse müellifi.

Kendisinden nakledilen bir rivayete göre 190 (805-806) yılında Taberiye gölünün kuzeybatısında Havran bölgesinin Ceydûr kasabası köylerinden Câsim'de doğdu. Bu sebeple Havrânî, Ceydûrî, Câsimî nisbeleriyle anılır. Ayrıca 172 (788), 182 (798), 191 (807), 192 (808) yıllarında doğduğuna dair rivayetler de vardır. Babasının Tedus (Theodose) adında bir hristiyan olduğu söylenmektedir. Ebû Temmâm bu adı sonradan Evs'e çevirmiş ve kendisinin Tay kabilesinden olduğunu ileri sürmüştür. Bazıları bu durumunu hiciv konusu yapmışsa da Ebû Temmâm şiir-

lerinde Tay kabilesine mensup olmakla övünmüş ve methettiği kimselerin çoğunu bu kabileden seçmiştir.

Fakir bir ailenin çocuğu olan şair babasıyla birlikte Şam'a göç ederek oraya yerleşti. Burada bir dokumacının yanında çalışırken bir yandan da ders hâkalarına devam etti ve bu sırada şiirle ilgilenmeye başladı. Daha sonra Humus'a gidip Dikülcin ve Utbe b. Abdülkerîm et-Tâî gibi şairlerden faydalandı. 208 (823) yılında gittiği Mısır'da bir taraftan Fustat'ta Amr b. Âs Camii'nde sakalık yaparken diğer taraftan edip ve şairlerin meclislerine katıldı ve sanatını daha da geliştirdi. Yazdığı şiirler sanat çevrelerinde takdir görünce kısa zamanda şöhere kavuştu.

Şiir söylemeye muhtemelen Şam'da başlamış olan Ebû Temmâm, ilk kasidesini Mısır'da asayiş ve vergi işlerini yürüten Ayyâs b. Lehîa'ya sunmuştur. Kindî'nin *el-Vülât ve'l-kuğât*'ında onun 211-214 (826-829) yıllarında söylediği bazı beyitler bulunmaktadır. 214'te (829) Suriye'ye dönen şairin Vezir Hasan b. Sehl hakkında söylediği bir kasidesinden yirmi altı yaşında Bağdat'da ziyalet ettiği anlaşılmaktadır. Bağdat'ta fazla kalmadan Musul'a döndü. Ayrıca çağdaşı olan şair Buhtürî'nin kendisini Humus'ta ziyalet ettiği ve bazı şiirlerini düzeltmesi için ona verdiği bilinmektedir.

Halife Me'mûn, 830-833 yıllarında yaptığı Bizans seferinden dönünce Ebû Temmâm'ın Şam'da okuduğu bir kasideyi pek beğenmemiş, Mu'tasım-Billâh zamanında şair daha fazla itibar kazanmasına rağmen bu hükümdar da onu ilk dinlediğinde sesini çirkin bulmuştur. Ammûriye'nin fethinden sonra Ebû Temmâm Sâmerrâ'da kendisini tekrar ziyalet etmek istediği zaman sesinin çirkin olduğunu hatırlayarak onu kabul etmemiş, ancak yanında güzel sesli bir râvisi olduğu söylenince huzuruna getirmiştir. Ebû Temmâm bundan sonra Bağdat ve Sâmerrâ'da büyük şöhere kazanmıştır.

Ebû Temmâm daha sonra Horasan Valisi Abdullah b. Tâhir'in yanına gitti; vali onu birçok edip ve şairle birlikte karşıladı. Ebû Temmâm kendisine kasidesini sunduğu zaman şairin üzerine 1000 dinar saçtı. Ancak Ebû Temmâm'ın böyle bir câizeden ve valinin kendisine karşı aşırı ilgisinden sıkıldığı rivayet edilir (*A'yânü's-Şî'a*, IV, 467-471). Şair Horasan'da kaldığı sürece birçok kâtip, kumandan ve devlet büyüğüne, ayrıca dönüş yolu üzerinde bulunan bazı valilere kasideler yazmış, bu arada Hemedan'da

Ebû'l-Vefâ b. Seleme'nin yanına uğramış, kış yüzünden orada bir süre ikamet etmek zorunda kaldığından Ebû'l-Vefâ'nın zengin kütüphanesinde beş şiir mecmuası telif etmiştir. Bunlardan en önemlisi şaire büyük şöhere kazandıran *el-Hamâse*'dir.

Seyahati çok seven Ebû Temmâm, çeşitli bölgelerde görev yapan devlet büyüklüleriyle görüşüp onlara kasideler takdim etmek üzere birkaç defa seyahate çıkmıştır. Vâsiğ-Billâh'ın halifeliğinin (842-847) ikinci yılında Musul'a giden ve Vezir Muhammed b. Abdülmelik b. Zeyyât'ın kâtibi Hasan b. Vehb'in delâletiyile şehre posta âmiri (sâhibü'l-berîd) tayin edilen şair, bu görevde iken oğlunun rivayetine göre 231'de (846), diğer rivayetlere göre ise 228 (842-43), 229 (843-44) veya 232 (846-47) yılında vefat etti. Ölümü üzerine Hasan b. Vehb ve Muhammed b. Abdülmelik b. Zeyyât birer merisiye yazmışlardır. İbn Hallikân Musul'da onun kabrini gördüğünü söylemektedir (*Vefeyât*, II, 17).

Ebû Temmâm biraz kekeme olmakla birlikte fasih konuşurdu; ayrıca hazırcevap ve nüktedan olup kuvvetli bir hâfizaya sahipti. Aynı zamanda eser veren pek az şairden biridir. Bu sebeple İbnü'l-Enbârî, edip ve nahivçileri konu alan *Nüzhetü'l-elibbâ*' adlı eserinde şair olarak sadece ona yer vermiştir.

Dört tabakaya ayrılan Arap şairlerinden dördüncü tabakaya mensup olanların (müvelledûn veya muhdesûn) şiirleriyle istişhâd edilmesi pek uygun görülmemekle beraber Zemahşerî, müvelledûn şairlerinin ikinci tabakasının önderi kabul edilen Ebû Temmâm'ın şiirlerini eski şairlerin şiirleriyle aynı ayarada kabul ederek bir beytini tefsirine (*el-Keşşâf*, I, 170) şahid olarak kullanmıştır. Ebû Temmâm Arapça'ya tercüme edilen yabancı kültür ürünlerinden de faydalanan sanat gücünü geliştirmiş, orijinaliteyi ifadeden çok muhtevada aramıştır. Bundan dolayı şiirlerinde mantıkî dokuya ve ince kinayelere en fazla yer veren şairlerdendir. Belki de sanattaki lîrizmi yakalamak için cinas, mutabakat ve istiareye gereğinden çok yer veriyordu. Bazıları bu durumu eleştirmiştir. Bu sebeple Ebû Temmâm'ı takdir edenlerle tenkit edenler arasında derin görüş ayrılıkları vardır. Meselâ gelenekçiler onu, bedîî sanatlara lüzumundan fazla yer vererek eski Arap şiir üslûbunun dışına çıkmakla suçlamışlar, yenilikçiler ise eski mazmunlardan kurtulup şiire yeni kav-